

N.M.ƏBDÜLRƏHİMOVA

e-mail: nushaba.azizova@mail.ru

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ MÜASİR İKT VASİTƏSİLƏ TƏLƏBƏLƏRİN DİSKURSİV BACARIQLARININ İNKİŞAFI

Açar sözlər: *diskurs, diskursiv bacarıqlar, ekstralingvistik, koherentlik, koheziv*

Ключевые слова: *дискурс, дискурсивные умения, экстралингвистический, когерентность, когезия*

Key words: *discourse, discursive skills, extralinguistic, cohesion, coherence*

Xarici dillərin tədrisi zamanı innovativ metod və vasitələrin istifadə olunması əsasən, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından yararlanmağı tələb edir. Bu prosədə İKT vasitələrinin didaktik prinsiplər üzrə sistemativ və planlı şəkildə tətbiq olunması tələbələrin xarici dil bacarıqlarını nəzərəcarpacaq dərəcədə təkmilləşdirir. Ən əsas məsələ isə kommunikativ səriştənin əsas komponentlərindən sayılan diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi imkanlarının müxtəlif multimediyə, tətbiqi proqramlar, onlayn və oflayn audio-video materiallar və s. vasitəsilə reallaşmasıdır. Bu zaman diqqətimizi iki sual keçir: diskursiv bacarıqlar nədir və bu bacarıqlar İKT-nin tətbiqi ilə hansı istiqamətlərdə inkişaf etdirilə bilər?

“Diskurs” kommunikasiya zamanı meydana çıxan və ekstralingvistik xüsusiyyətləri ilə seçilən yazılı və ya şifahi mətn anlayışıdır. Bu termin bəzən kommunikasiyanın özü ilə də eyniləşdirilir. Bundan çıxış edərək qeyd etməliyik ki, “diskursiv bacarıqlar” dedikdə, ünsiyyət zamanı mövzuya uyğun olaraq mətnin yaradılması və interpretasiyası, daha dəqiq desək, fikirlərin kontekstdaxili ifadə olunaraq mətnə keçməsi və mətnin oxunaraq, yaxud dinlənərək təhlil olunması bacarıqlarını nəzərdə tutur. Gördüyümüz kimi, diskurs mətndən daha geniş anlayış olduğuna görə diskursiv bacarıqlar da mətnyaratma bacarıqlarından daha mürəkkəb və məzmunlu xarakter daşıyır. İKT vasitələrinin roluna gəldikdə isə, qeyd etmək yerinə düşər ki, internet mühiti və multimediyə vasitələri istər yazılı, istərsə də şifahi diskursiv bacarıqların inkişafını sürətləndirir. Xüsusilə, virtual platformada autentik mətnlərin və elektron çalışmaların təqdim olunması tələbələrdə diskursiv bacarıqların hər dörd (oxu, yazı, danışma və eşidib anlama) istiqamət üzrə təkmilləşməsinə kömək edir.

Diskursiv bacarıqlar linqvistik və ekstralingvistik xüsusiyyətləri birləşdirərək kommunikasiya zamanı *spontan* və *hazırlanmış* mətnlərin meydana çıxmasına xidmət edir. Hər iki halda meydana çıxan diskurs kommunikativ-koqnitiv strukturların reallaşmasını nəzərdə tutur. Koqnitiv struktura “freymlər”, yəni sosial-mədəni informasiya (tipik situasiyalar, stereotiplər) daşıyıcıları aiddir. “Freym” termini müəyyən konsept ətrafında toplanmış və əsas məlumat özündə daşıyan vahid kimi başa düşülür. Bu səbəbdən, diskursiv bacarıqlar inkişaf etdirilərkən koqnitiv-kommunikativ yanaşma diqqəti cəlb edir. Bu yanaşmaya görə elə didaktik şərait yaradılmalıdır ki, tədrisin reproduktiv modelinin təşkilindən problem həllinə yönəlmiş modelə keçilsin. Daha dəqiq desək, konkret situasiyalarda meydana çıxan kommunikativ aktlar, dil mədəniyyətdən irəli gələn aspektlər və mədəniyyətlərarası kompetensiyalar diskurs çərçivəsində həyata keçirilərsə, daha məqsəduyğun olar [1, s.75]. Bu məqsədə çatmaq üçün müasir İKT vasitəsi ilə autentik mətnlərin təqdim olunması münasib vasitələrdəndir.

Diskursiv bacarıqların inkişafından bəhs edərəkən diskursun növləri və üslubu kimi linqvistik anlayışlar nəzərə çarpır. İKT vasitələrindən yararlanaraq tələbələrin kommunikiativ səriştəsini təkmilləşdirmək üçün bu aspektlərin nəzərə alınması müsbət nəticələr verir. Belə ki, fərqli situasiyalardan və kommunikativ məqsəddən asılı olaraq diskursun növləri müxtəlif ola bilər. Hər bir növ özünəməxsus leksikonla fərqləndiyinə görə, bu məsələ tələbələrin diqqətinə

çatdırılmalıdır. Buna görə, ingilis dili dərslərində proqrama uyğun olaraq müxtəlif tipli diskursiv bacarıqlar inkişaf etdirilməli və münasib linqvistik bilikləri kommunikativ sərəştəyə çevirən multimediyə vasitələrindən istifadə olunmalıdır.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, müxtəlif araşdırmalara əsasən, diskursun müxtəlif növləri müəyyən edilmişdir. Bir çox təhlillərdə ortaqlıq və fərqli linqvistik cəhətləri ilə yadda qalan beş növ diskurs göstərilmişdir: hekayə, təsvir, hesabat, informativ və arqumentativ [3, s. 8]. Tələbələrin diskursiv bacarıqları inkişaf etdirilərkən müxtəlif diskurs növlərinin nəzərə alınması vacibdir. Belə ki, hər bir növ özünəməxsus linqvistik əsaslarla seçildiyindən tələbələrin bu əsasları mənimsəmələri məqsəda uyğundur. Ortaqlıq linqvistik cəhətlərin nəzərə alınması isə tələbələrin bütün diskurs növlərində müvəffəqiyyətlə çıxış etmələrinə şərait yaradır. Bu baxımdan informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının yaratdığı imkanlar tələbələrin bütün diskurs növləri ilə tanış olmalarına kömək edir. Bunun nəticəsində tələbələr oxuduqları və ya dinlədikləri mətnin janr, üslub və s. kimi linqvistik və ekstralingvistik cəhətlərini daha səmərəli şəkildə mənimsəyirlər.

İKT vasitələrinin diskursiv bacarıqlara həm ayrı-ayrılıqda, həm də kompleks şəkildə müsbət təsir etməsi tələbələr üçün böyük əhəmiyyət daşıyan məsələlərdəndir. Belə ki, məsələn, Youtube platformasında izlənən canlı videomaterial eyni zamanda altyazıların qoşulması funksiyasını da təmin edir. Bu isə iki reseptiv bacarığın (dinləmə və oxuma) bir vaxtda reallaşmasına zəmin yaradır. Nəzərə alsaq ki, video material tələbələrin maraqlarına uyğun seçilir deməli, bu bacarıqlar motivasiyaedici və stimullaşdırıcı mühitdə həyata keçir.

Müasir İKT-nin tələbələrin diskursiv bacarıqlarına təsiri istiqamətlərindən danışarkən koherentlik və koqeziya xüsusiyyətlərinin mühümlüyünü qeyd etməyə bilmərik. Bu xüsusiyyətlər diskursun fundamental cəhətlərindən sayıldığına görə tələbələrin kommunikativ aktlarında nəzərə alınmalı məsələlərdəndir. Mətni yaradarkən cümlələr və abzaslar arasında semantik kollokasiyalar təmin olunması məhz koherentlik şərtlərinə əməl olunması bacarığı ilə əlaqədardır. Mətn elementləri arasında qrammatik və leksik münasibətlərin düzgün qurulması üçün isə koqeziya prinsiplərinin olması vacibdir.

Koqeziyaya düzgün riayət etmək dil bacarıqlarından asılıdır. Bu baxımdan, M.Halidey və R.Həsən koqeziya əlaqələrini qrammatik (bağlayıcılar, istinadlar, əvəzləmələr, ellipslər) və leksik (təkrarlar) bağların vəhdəti kimi təhlil etmişlər. [2, s.11]. Diskursun koherentlik prinsipinin təmin olunması onun düzgün koqeziya xüsusiyyətlərinin də olduğuna dəlalət etdiyi halda, koqeziyanın olması hələ koherentliliyin olması demək deyil. Buna görə İKT vasitələri ilə tələbələrin diskursiv bacarıqları formalaşdırılarkən bu məqamlar xüsusilə nəzərə alınmalıdır.

Araşdırmalarımıza əsasən, həm yazılı, həm də şifahi mətnin meydana çıxmasına xidmət edən və İKT vasitəsilə formalaşdırılan diskursiv bacarıqların istiqamətini aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- Xarici dildə şifahi və yazılı diskursun yaranması və interpretasiyası üçün leksik resurslardan istifadə etmə bacarığı;
- Mətnin yaradılması və interpretasiyası üçün üslubi vasitələrdən və janr növlərindən istifadə etmə bacarığı;
- Bir-biri ilə uzlaşan və ardıcılığı olan vahid məzmunlu cümlələri qurma bacarığı;
- Xarici dildə məntiqi əsası olan və mətnin mövzusunə uyğun gələn cümlələri qurma bacarığı;
- Xarici dilə məxsus olan linqvistik vasitələrlə şəxsi fikri bildirmək və əsaslandırmaq bacarığı;
- Diskursun və ya mətnin meydana çıxması üçün planqurma bacarığı;
- Müəyyən məndə göstərilən faktları anlamaq və izah etmək bacarığı;
- Ünsiyyətin məqsəd və motivlərini anlamaq bacarığı;
- Mövzuya və xarici dil mühitinə uyğun olan sosiomədəni xüsusiyyətləri anlamaq və əks etdirmək bacarığı;

- Tarixi-mədəni konteksti nəzərə almaq bacarığı;
- Mətnin gedişatını proqnozlaşdırmaq bacarığı;
- Vəziyyət tələb edərsə, şifahi və ya yazılı mətnin hissələrə bölünməsi, yaxud klassifikasiya olunması bacarığı;
- Diskursun meydana çıxması üçün koherentlik və koqeziya kimi xüsusiyyətlərin gözlənilməsi bacarığı;
- Mətdəki problemin müəyyən olunması, əsas və köməkçi informasiyanın müəyyənləşdirilməsi və s.

Beləliklə, gördüyümüz kimi, müasir İKT vasitəsilə tələbələrə diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi müxtəlif lingvistik və ekstralingvistik istiqamətlərlə nəzərə çarpır. Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə diskursiv bacarıqlar bütün istiqamətlərdə səmərəli şəkildə formalaşdırıla bilər. Bunun üçün əsas məsələ diskursun aparıcı xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması və tələbələrə aşılmasıdır.

Ədəbiyyat

1. Федорова С.А. Интернет-дискурс в развитии компенсаторных умений студентов // «Тамбовский государственный университет им. Г.П. Державина» Вестник ТГУ, выпуск 6 (134), 2014, с.75-79.
2. Navratilova O.D., Jančafiková R., Miššiková G., Povolná R., Coherence and Cohesion in English Discourse, Brno 2017, Masarykova univerzita, 155 s.
3. Smith C.S. University of Texas. Cambridge University press. Modes of discourse. The local structure of texts. The Edinburgh Building Cambridge, New York, USA, 2003, 318 p.

Н.М.Абдурагимова

Развитие дискурсивных навыков студентов на занятиях английского языка с помощью современных ИКТ

Резюме

Систематическое и планомерное применение средств ИКТ на дидактических принципах значительно улучшает навыки владения английским языком студентами. Важнейшим вопросом является возможность развития дискурсивных умений, являющихся основными составляющими коммуникативной компетенции, посредством различных мультимедиа, прикладных программ, онлайн и офлайн аудио-видеоматериалов и т.д. Это реализуется через развитие дискурсивных умений у студентов посредством современных ИКТ в различных лингвистических и экстралингвистических направлениях. Благодаря современным информационно-коммуникационным технологиям можно эффективно формировать и совершенствовать дискурсивные навыки во всех направлениях. Главный вопрос – учесть ведущие черты дискурса и привить их студентам.

N.M.Abdulragimova

Development of students' discursive skills in English classes with the help of modern ICT

Summary

The systematic use of ICT on didactic principles significantly improves students' English language skills. The most important issue is the possibility of developing discursive skills, which are the main components of communicative competence, through various multimedia, application programs, online and offline audio-video materials, etc. It is realized through the development of students' discursive skills via modern ICT noticeably in various linguistic and extra linguistic factors.

Due to modern information and communication technologies, it is possible to form and improve discursive skills in all areas effectively. The main question is how to take into account the leading features of the discourse to be developed in teaching process.

Rəyçi: prof. D.Ə.İsmayılova

Redaksiyaya daxil olub: 27.03.2023